

Jak zapobiegać zachowaniom agresywnym w grupie rówieśniczej.

Agresja – to wrogie, zwykle gwałtowne działanie fizyczne lub słowne, jedno z następstw frustracji – agresja emocjonalna lub wyuczone zachowanie się służące uzyskiwaniu określonych korzyści – agresja instrumentalna; niekiedy utrwalona cecha osobowości wyrażająca się agresywnymi postawami

Dziecko uczy się wzorców zachowań pomiędzy trzecim a dziesiątym rokiem życia, efekty tego procesu widoczne są przede wszystkim w młodszym wieku szkolnym. Pierwszym i najważniejszym dla dziecka miejscem, które kształtuje jego osobowość jest rodzina. Z czasem krąg ten ulega powiększeniu, obejmując znajomych i najbliższe środowisko. Zebrane w tym okresie doświadczenie wraz z cechami osobowości dziecka stanowią o umiejętności podejmowania i utrzymywania kontaktów z innymi ludźmi. Dla znacznej większości dzieci pierwszym sprawdzianem stopnia opanowania tej umiejętności jest przejście z „zacisza” domu rodzinnego w mury przedszkola. Dla każdego dziecka jest ono ogromnym przeżyciem, dla niektórych o charakterze wręcz traumatycznym, często niezależnie od wieku. Pierwszym trudnym dla dziecka momentem jest fakt rozstania z rodzicami i wiążące się z tym poczucie porzucenia i zagubienia w nowym, obcym miejscu. Kolejnym problemem staje się nawiązanie pozytywnych kontaktów zarówno z dorosłymi, przede wszystkim nauczycielką, oraz rówieśnikami. Zachowania, które wówczas obserwujemy są bardzo zróżnicowane: od chętnego, czasem wręcz natrętnego, szukania i nawiązywania kontaktów, poprzez bierne uczestnictwo, aż po wycofanie i wyraźne separowanie się od innych dzieci. Znaczną rolę w tym trudnym dla dziecka okresie asymilacji odgrywa nauczyciel, jego osobowość, umiejętność nawiązywania pozytywnego kontaktu z dzieckiem oraz takt i przygotowanie pedagogiczne. Na co dzień obserwujemy całe spektrum dziecięcych zachowań. Obok tych społecznie pożądanых, pojawiają się zachowania agresywne, których w żaden sposób nie możemy zaakceptować. W przedszkolu są to przede wszystkim: sprzeczki, kłótnie, przepychanki, używanie przezwisk, obraźliwych słów, wyśmiewanie, dokuczanie, zabieranie i niszczenie przedmiotów, ale również szczypanie, kopanie, a nawet przewracanie i bicie. Zachowania agresywne przyjmują również formy bardziej ukryte, objawiające się poprzez obmawianie kogoś, nastawianie innych negatywnie do wybranej osoby, niedopuszczanie do rozmów, wykluczanie ze wspólnych zabaw, niechęć, onieśmialanie. Możemy je podzielić na cztery grupy: 1. Agresję fizyczną – przybiera postać potyczek, wrywania zabawek, itp. 2. Agresję werbalną – to konfrontacja słowna

3. Agresję pośrednią lub cichą – świadome ignorowanie, wyraźnie eksponowany brak zainteresowania w celu zasygnalizowania swojej antypatii oraz niechęci do kontaktów społecznych 4. Agresję relacji – poprzez negatywne wypowiedzi bezpośrednio do lub o wybranej osobie nadszarpnięte zostają jej stosunki z rówieśnikami lub poczucie społecznej przynależności i akceptacji.

Kolejną formą agresji, która wyraźnie zaznacza się w okresie przedszkolnym jest agresja służąca obronie. Staje się częścią codzienności przedszkolnej, pojawia się w trakcie zabaw, śpiewu, ustawiania czy ubierania się. Dziecko broni siebie, przedmiotów, którymi się bawi, przestrzeni, broni również swoich pomysłów, pozycji w grupie, ale broni również innych. Dziecko także może zachowywać się agresywnie, gdy nie radzi sobie z uczuciami lub znajdzie się w sytuacji, którą odbiera jako sytuację bez wyjścia. Jednakże dziecko przejawia również gotowość do agresji, która we współczesnym świecie i w obecnych czasach, w naszej kulturze i mentalności, straciła swoją pierwotną wartość i nie przyczynia się do rozwoju, ale wręcz przeciwnie, staje się przeszkodą we

współzyciu między ludźmi. Objawia się ona w tworzeniu grup, świadomym odgraniczaniu się od innych, źle pojętej solidarności wyrażającej się w agresywnym wychodzeniu poza obręb swojej grupy, w postawie „ze swoimi przeciw obcym”. Agresja grupowa może się objawiać na dwa sposoby: 1. Jako agresja jednej grupy przeciw innej grupie, 2. Jako agresja grupowa wobec jednostki – wówczas, gdy dochodzi do aktów przemocy przez kilku członków grupy wobec wybranego dziecka, które staje się „koźłem ofiarnym”. Na podstawie systematycznie prowadzonej obserwacji zabaw, technik dramowych i rozmów z dziećmi można stwierdzić, iż większe skłonności do rozwiązywania konfliktów poprzez agresję fizyczną wykazują chłopcy. Dziewczynki do postawienia na swoim chętniej posługują się agresją słowną, agresja pośrednią oraz w znacznie mniejszym stopniu agresją fizyczną. Zarówno w przypadku dziewczyn, jak i chłopców możemy mieć do czynienia z agresją o charakterze incydentalnym, ale również z zachowaniami, które mogą trwać wiele tygodni i miesięcy, póki się ich w porę nie rozpozna. Tę negatywną formę agresji trzeba szybko rozpoznawać i nauczyć przewycięzać już w okresie przedszkolnym.

Kolejnym czynnikiem jest telewizja. Na wpływ mediów narażone są już małe dzieci. Odbywa się to na dwa sposoby: bierny oraz czynny. O odbiorze biernym mówimy, gdy do dziecka dociera przekaz nie adresowany bezpośrednio do niego (np. kiedy matka jednocześnie zajmuje się dzieckiem i ogląda telewizję), a mimo to oddziałujący na dziecko. Odbiór czynny jest działaniem przemyślanym i ma na celu przyciągnięcie uwagi dziecka. Istotnym czynnikiem w absorbowaniu uwagi małych dzieci jest zrozumiałość przekazu. Według przeprowadzonych badań dzieci zaczynają świadomie odbierać telewizję w wieku 12 miesięcy i są w stanie naśladować to, co w niej widzą, ale nie traktują telewizji jako części świata rzeczywistego. Zmiana w odbieraniu świata kreowanego przez telewizję następuje w trzecim roku życia, gdy dziecko zaczyna pozyskiwać z niej informacje. Dziecko od najmłodszych lat powinno odróżniać otoczenie realne od nierzeczywistego. W przeciwnym razie będzie narażone na frustracje związane z niemożnością osiągnięcia określonego celu, szczególnie szkodliwą rolę przypisuje się reklamie skierowanej bezpośrednio do dzieci. Status wynikający z posiadania lub z nieposiadania określonej rzeczy oznacza w praktyce odpowiednią pozycję w dziecięcej hierarchii społecznej lub jej brak, co może budzić agresję oraz pretensje w stosunku do rodziców. Brak upragnionej zabawki, czy ubioru nie tylko może być przyczyną frustracji, ale również stwarza fałszywe poczucie bezpieczeństwa, realizowane przez jej zakup. Badania naukowców wskazują na sześć istotnych problemów, wiążących się z oglądaniem powtarzających się scen przemocy i agresji przez dzieci: 1. częstsze pojawianie się u dzieci agresywnych i szkodliwych zachowań wobec innych, a przemoc może być traktowana jako reakcja na stres i sposób na rozwiązywanie konfliktów, 2. postrzeganie agresji jako coś normalnego, a tym samym zmniejszenie wrażliwości na ból i cierpienie innych, a nawet postrzeganie „innych” jako wrogów, 3. może pojawić się lęk – dzieci mogą bać się otaczającego je świata, 4. programy, w których pojawiają się sceny zachowań agresywnych często prezentują ubogie pod względem językowym wzorce wypowiedzi, 5. ograniczenie wyobraźni dziecięcej do tego, co dziecko zobaczyło w telewizji, 6. telewizor to „pożeracz czasu”, czas przed telewizorem to czas, którego dziecko nie spędza na czynnych i pozytywnych kontaktach z najbliższym otoczeniem. . Również w przedszkolu dziecko może doznawać agresji bezpośrednio ze strony swoich rówieśników, ale również może być świadkiem działań agresywnych. Zarówno doświadczenie, jak i obserwowanie agresji, może spowodować jej wzrost lub utwalić się jako wzorec, który zostanie przez dziecko wykorzystany w późniejszym czasie. Często dziecko okazuje wrogość do nauczyciela. Jej przyczyna może być bardzo różna, nauczyciel nie przygotowany do tego, by ją rozpoznawać, odpowiada karaniem, a to z kolei nasila wrogię nastawienie dziecka, tworząc pewnego rodzaju spiralę agresji. Źródłem agresji bywają również sami nauczyciele. Wykazują oni pozytywne i negatywne postawy opiekuńcze. Pozytywną postawę opiekuńczą nauczyciela – wychowawcy cechuje: –

akceptacja każdego dziecka i życzliwość wobec niego, – tolerancja, wyrozumiałość a równocześnie poważne, bez faworyzowania traktowanie dziecka, – liczenie się z jego osobowością i indywidualnością, – dążenie do zachowania przez dziecko równowagi, dobrego samopoczucia i nastroju zadowolenia. Negatywne postawy opiekuńcze nauczyciela wyrażone są poprzez: – niedostrzeżenie lub ignorowanie potrzeb dziecka, – brak poszanowania godności dziecka poprzez obraźliwe sowa, ośmieszanie, – ograniczanie jego samodzielności, – oschłość, nadmierna surowość wyrażająca się poprzez rygorizm, nadmierne wymagania, brak wyrozumiałości. Przyczyn zachowań agresywnych i przemocowych jest wiele, podobnie jak wiele jest uwarunkowań tego, w jaki sposób funkcjonuje każdy człowiek. Obserwując sytuację o charakterze agresywnym często nie jesteśmy w stanie określić jednoznacznie jakie są przyczyny tego agresywnego zachowania. O zachowaniu decyduje nie jeden, ale zespół powiązanych ze sobą czynników. Są to czynniki biogenetyczne, cechy osobowościowe, ale również uwarunkowania zewnętrzne, środowiskowe. Do tych ostatnich należy zaliczyć zarówno najbliższe dziecku środowisko, jakim jest rodzina, szkoła bądź przedszkole w którym dziecko spędza znaczną część swojego czasu oraz media, które coraz mocniej wdzierają się w życie każdej rodziny i wywierają na nią swój wpływ, oraz środowisko dalsze, do których zaliczyć możemy system opiekuńczy i edukacyjny danego kraju. We współpracy z rodziną należy kształtować u dzieci umiejętność, która pozwoli im dostrzegać, jakie formy agresji wolno realizować w swoim życiu, a także jak radzić sobie z agresją własną i innych. Od nauczyciela zależy też, czy dziecko oceniane negatywnie, krytykowane przez innych będzie stawiało się agresywnie wobec innych. Nauczyciel musi właściwie ukierunkować niepożądane zachowanie i hamować wszelkie przejawy agresji, które nie są akceptowane przez otoczenie. W przypadku drobnych kłótni niepotrzebna jest pomoc nauczyciela, problemy powinny uregulować między sobą same dzieci. W przypadku jednak wystąpienia wyraźnego konfliktu, gdy porozumienie jest trudne do osiągnięcia, potrzebna jest interwencja ze strony wychowawcy. Należy wówczas zastosować sztywną regułę: podejść do miejsca walki, przerwać ją, stanąć pomiędzy dziećmi, zwrócić się do nich po imieniu i stanowczo, ale spokojnie porozmawiać. Pokazuje to, iż osoba dorosła panuje nad sytuacją. Aby nie doszło do eskalacji konfliktu trzeba sprowadzić kłótnie do płaszczyzny rozmowy. Dzięki niej zauważona zostaje złość dziecka, zaakceptowany powód jego interwencji, ale ukazana jest również dezaprobata wobec zastosowanych środków: „Twoje wzburzenie jest na miejscu, broń się, ale bicie i kopanie nie są właściwym rozwiązaniem”. Nauczyciel powinien dziecku dodać odwagi, by broniło swoich interesów przy pomocy środków społecznie akceptowanych. Ważne jest również, aby spokojnie zapytać dziecko, które konflikt wywołało o przyczyny złości – dziecko zauważa, że ważny jest powód, a zachowanie jest na drugim planie. Że nie jest postrzegany jako „złe dziecko”, które znowu coś bez powodu nabroiło. Podczas wychowywania nie można unikać sytuacji, które zwiększają gotowość dziecka do agresji. Jednak zwiększona gotowość do agresji nie musi prowadzić do zachowań agresywnych – wychowawca powinien nauczyć, jak sobie radzić ze zwiększoną gotowością do agresji. Oto kilka propozycji społecznie akceptowanych form pozbywania się, odreagowania złości: – skrzynia złości lub pudełko z gazetami, które można gnieść do woli, – malowanie jaskrawymi farbami na dużych arkuszach papieru, – „ludzik złości” – skarpetka z namalowaną twarzą, do której można włożyć rękę i powiedzieć jej o swoim zdenerwowaniu, – przebiegnięcie się wzdłuż ogrodzenia, – zorganizowanie w sali kącika złości: znajduje się w nim „krzesło złości”, na które może usiąść dziecko, gdy odczuwa wzbierającą w nim złość, – uderzanie we wszystkie garnki (drewniane klocki) w kąciku złości, – splukiwanie złości wraz z wodą w toalecie, – przypięcie do koszulki szczerzącego zęby psa, który ma sygnalizować: „uwaga, trzymajcie się ode mnie z daleka, będę gryzł”, – woreczek złości, w którym zamykamy złość.

Często przyczynami zachowań agresywnych u dzieci są niezaspokojone potrzeby. W procesie wychowania trzeba w pierwszej kolejności usunąć źródło napięć emocjonalnych poprzez zaspokojenie potrzeb, a

dopiero po uzyskaniu przez dziecko równowagi emocjonalnej można przystąpić do dalszych działań wychowawczych. 3. Stworzenie właściwego klimatu. Jednym z podstawowych zadań wychowawcy jest zbudowanie miłej i ciepłej atmosfery panującej w grupie, która pozwalałaby każdemu poznawać i rozwijać swoje możliwości i zainteresowania w poczuciu akceptacji, zaufania i bezpieczeństwa. Ważnym elementem tworzenia właściwego klimatu jest organizowanie sytuacji umożliwiających wzajemne poznawanie się oraz stwarzania jak największej ilości okazji do osiągnięcia przez dzieci sukcesów w kontaktach z rówieśnikami. 4. Ustalenie jasnych i konkretnych zasad współżycia w grupie, przede wszystkim w odniesieniu do pojawiających się zachowań agresywnych. Zasady te powinien ustalić nauczyciel wspólnie z dziećmi. Muszą one być sformułowane w prosty sposób tak, aby każde dziecko należące do grupy z góry wiedziało, jakie działania uznane są za niewłaściwe, a także co się stanie, gdy postąpi ono wbrew ustalonym regułom. Istotną sprawą jest konsekwentne i stanowcze przestrzeganie ustalonych zasad. Ustalenia takie przynoszą korzyści obustronne: wskazują dzieciom jasne granice, przez co ułatwiają im orientację w grupie, dają im również możliwość współdecydowania, poczucie wspólnoty i uczą odpowiedzialności, a zarazem zdejmują z nauczyciela trudną decyzję jaką musi podjąć w sytuacji problemowej. Konsekwencjami zachowań agresywnych może być wykluczenie na jakiś czas ze wspólnej zabawy, dodatkowe zadania czy utrata przywilejów (np. dyżurnego). Pod żadnym pozorem jednak nie może być to kara cielesna, ani poniżanie dziecka. 5. Rozważne stosowanie kar i konsekwencja w działaniu. Wprawdzie konsekwentne karanie może wyuczyć powstrzymywania się od stosowania pewnych zachowań, jednakże kara może nie przynieść pożądanego efektu, gdy zabraknie konsekwencji w jej stosowaniu. Karanie jest nieskuteczne wówczas, gdy dziecko już zachowuje się agresywnie, a nawet tę agresję wzmacnia, blokując ważne dla niego potrzeby (np. miłości, akceptacji, bezpieczeństwa) i dodatkowo dostarcza mu wzorów agresywnego zachowania. Ponadto kara jest metodą, która nie uczy żadnych nowych zachowań, ale powstrzymywania się od tych, które są niepożądane. W przypadku dzieci agresywnych lepszą i bardziej skuteczną metodą jest ignorowanie zachowań agresywnych, przy możliwie najpełniejszym zaspokojeniu ich potrzeb, i jednoczesnym nagradzaniu zachowań pożytecznych. Zachowania nagradzane możliwie często, ale nieregularnie, zostają wyuczone i utrwalone najszybciej. Nagrody należy dobierać starannie, stosownie do wieku i sytuacji. Niewłaściwe nagradzanie może bowiem zostać odebrane przez dziecko jako kara, tak samo jak źle zastosowana kara może stać się dla dziecka nagrodą. 6. Prawidłowa organizacja procesu kształcenia. Przedszkole nie może zastępować domu rodzinnego, ma go uzupełniać i oferować pomoc w przezwyciężaniu trudności, jakie przeżywa dziecko. Dobra współpraca między przedszkolem a rodziną jest bardzo potrzebna i istotna, wymaga jednak starannego zaplanowania przez wychowawców oraz zaangażowania obu stron. W jej ramach ważne jest informowanie rodziców o sukcesach i problemach dziecka, dostarczanie potrzebnej wiedzy pedagogiczno – psychologicznej oraz organizowanie spotkań ze specjalistami z zakresu wychowania, budowanie wewnętrznego systemu wartości.

Agresywne zachowania są codziennością życia przedszkolnego, ponieważ agresja jest wpisana w ludzkie zachowanie. Przedszkole powinno być miejscem dającym poczucie bezpieczeństwa, gdzie zdobywa się ważne doświadczenia. Powinno dawać szansę znalezienia nowych, zaufanych osób. Nie znaczy to jednak, że ma to być miejsce, gwarantujące brak konfliktów. Są one potrzebne, by dziecko nauczyło się odnajdywać drogę do kompromisu, jako cudownego środka na dobre stosunki w grupie. Agresja i radzenie sobie z nią należy do codziennej pracy wychowawców. Każdego dnia są oni „zmuszani” do odróżniania przejawów zdrowej agresji, traktowanej w kategoriach „normalnych zachowań” oraz agresji przybierającej bardzo groźne formy przejawiania się. Aby skutecznie zapobiegać agresji wśród dzieci i nie tylko, przede wszystkim nie można być obojętnym na zło, które nas otacza. Należy głośno i otwarcie mówić o przyczynach i skutkach zachowań. Wiedzę tę należy przekazywać rodzicom podczas zebrań lub poprzez organizowanie dla nich spotkań w formie

warsztatów. Nie można ich oceniać, ale trzeba stale uświadamiać im, jak wiele zależy od stosowanych przez nich metod wychowawczych, oraz zachęcić do spokojnego spojrzenia na zachowania swoich pociech, a także poświęcenia im więcej uwagi poprzez wspólne (całej rodziny), spędzanie wolnego czasu oraz wzajemne okazywanie i rozpoznawanie swoich potrzeb i uczuć. Idealną sytuacją byłoby zaangażowanie do walki z agresją instytucji społecznych, kulturalnych, a także środków masowego przekazu, które współpracowałyby z wychowawcami w obniżaniu poziomu agresji wśród dzieci.